

ความพร้อมของมารดาหลังผ่าตัดคลอดกับการยอมรับและพฤติกรรมในการเลี้ยงทารก
ด้วยนมมารดา โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดขอนแก่น

เอมอร คำภักดิ์ *
รัตจนา สิงห์คำมา*
ดวงชีวัน เบญจมาศ*
กัณนิษฐา มาเห็ม*
ทิพย์รัตน์ อุดเมืองเพ็ช*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา หาความสัมพันธ์ (Correlation Descriptive Study) เพื่อศึกษาความพร้อมของมารดาหลังผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง การยอมรับ และพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา รวมทั้งหาความสัมพันธ์ ระหว่างความพร้อมกับการยอมรับ และความพร้อมกับพฤติกรรมการให้นมมารดาแก่ทารก วิธีการศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากมารดาในวันที่ 3 หลังได้รับการผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง จำนวน 117 คน ในโรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น โดยใช้แบบสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า มารดาจำนวน 116 รายมีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์ที่ชัดเจน ให้รับการผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง กลุ่มตัวอย่างมีความพร้อมด้านร่างกายในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อยู่ในระดับมาก ความพร้อมด้านจิตใจ และการสนับสนุนในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อศึกษาถึงการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา พบว่า ร้อยละ 95.72 มีการยอมรับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาทั้ง 5 ชั้น อยู่ในระดับมากที่สุด และมารดาปฏิบัติตัวได้ถูกต้องในการให้นมมารดาแก่ทารกอยู่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 79.5 ซึ่งพบประเด็นที่น่าสนใจ คือมารดาส่วนใหญ่มีอาการปวดแผลผ่าตัดบริเวณหน้าท้อง มองว่าเป็นอุปสรรคในการให้นมมารดาแก่ทารก ร้อยละ 84.6 และการให้ทารกดูดนมจากเต้า พบว่า ร้อยละ 76.9 เชื่อว่าทำให้เต้านมเสียรูปทรง และเมื่อศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่าง ความพร้อมกับการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาทั้ง 3 ด้าน พบว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r=0.36$) แต่เมื่อศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่าง ความพร้อมกับพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกพบว่า ความพร้อมด้านร่างกาย และจิตใจเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ($r=0.22$ และ 0.23) และพบว่า ความพร้อม โดยรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ($r=0.27$)

มารดาหลังผ่าตัดคลอด ส่วนใหญ่มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการสนับสนุน นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มารดายอมรับและมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ผู้ให้บริการควรให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อม โดยเฉพาะประเด็นปัญหาหลักที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้บริการ เช่น อาการปวดแผลหลังผ่าตัด และ ความเชื่อเกี่ยวกับทรวงอกของเต้านม ซึ่งล้วนเป็นอุปสรรคในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาได้สำเร็จ

คำสำคัญ ความพร้อม การยอมรับ พฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา

มารดาหลังผ่าตัดคลอด

* ภาควิชาการพยาบาลมารดา ทารกและการผดุงครรภ์ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ขอนแก่น

ความพร้อมของมารดาหลังผ่าตัดคลอดกับการยอมรับและพฤติกรรมในการเลี้ยงทารก

ด้วยนมมารดา โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดขอนแก่น

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสภาพการณ์ปัจจุบันเนื่องจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีทางการแพทย์มีมากขึ้น แพทย์สามารถวินิจฉัยภาวะที่มารดาและทารกจะได้รับอันตรายจากการคลอดทางช่องคลอดได้เร็วขึ้น จึงทำให้มีการผ่าตัดนำทารกออกจากหน้าท้องเพิ่มขึ้น (Sherwan & Scoloveno, 1991) ถึงแม้ว่าวิธีการผ่าตัดคลอดทางหน้าท้องในปัจจุบันจะมีความปลอดภัยต่อมารดาและทารกค่อนข้างสูง แต่การผ่าตัดนำทารกออกจากหน้าท้อง ก็มีผลกระทบต่อมารดาทั้งด้านร่างกาย จิตใจและสังคม อาจทำให้ขัดขวางการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา และการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมารดา และทารกได้ ทั้งนี้เพราะมารดาจะมีโอกาสอุ้มทารกดูคนและเรียนรู้พฤติกรรมตอบสนองความต้องการของทารก ค่อนข้างล่าช้า เนื่องจากความเจ็บปวดแผลผ่าตัดบริเวณหน้าท้อง ไม่สุขสบายจากการมีสายสวนปัสสาวะ มีสายน้ำเกลือทางหลอดเลือดดำ ร่วมกับมีอาการอ่อนเพลีย และต้องการพักผ่อนมากกว่ามารดาที่คลอดปกติทางช่องคลอด รวมทั้งผลจากการใช้ยาสลบทำให้มารดาไม่สามารถควบคุมตนเองได้ดีภายหลังผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง จึงไม่สามารถให้ทารกดูคนได้ทันทีภายหลังทารกเกิด ส่งเสริมให้สัมพันธภาพของมารดา และทารกเกิดขึ้นล่าช้าไปด้วย จึงอาจเกิดความล้มเหลวในการสร้างสัมพันธภาพและความผูกพัน ระหว่างมารดา และทารก ซึ่งอาจประสบความล้มเหลวในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาตามมาด้วย ดังนั้นเพื่อส่งเสริมให้มารดาสามารถประสบผลสำเร็จในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา และเกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างมารดา และทารก จึงควรเริ่มให้ทารกมีโอกาสได้ดูคนมารดาครั้งแรกทันที ภายหลังผ่าตัด ถ้ามารดา และทารกอยู่ในสภาพที่พร้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะต้นตัวของมารดา และทารก (Sensitive Period) ซึ่งอยู่ในช่วง 45-60 นาทีภายหลังคลอด (Klaus & Kennel, 1982) นับเป็นช่วงที่ดีที่สุดในการกระตุ้นให้มารดาเกิดความผูกพันต่อทารกได้อย่างรวดเร็ว และแน่นแฟ้น เป็นรากฐานที่จะทำให้อารมณ์มีความผูกพันที่จะดูแลทารกด้วยความอบอุ่น และเอาใจใส่ ใกล้ชิดอย่างสม่ำเสมอในระยะต่อมา นอกจากนี้การกระตุ้นให้ ดูคนนมมารดาโดยเร็วและสม่ำเสมอในระยะต่อมา ยังช่วยกระตุ้นให้มารดามีการสร้างโปรแลคตินเพิ่มขึ้นเพียงพอที่จะกระตุ้นให้มีการสร้างน้ำนมเพราะระดับโปรแลคตินจะสูงมากใน 2 ชั่วโมงแรกหลังคลอด แต่ถ้าทารกไม่ได้ดูดกระตุ้นฮอร์โมนโปรแลคตินจะเริ่มลดลง และอาจส่งผลให้มารดาประสบความล้มเหลวในการให้นมมารดาแก่ทารกได้

นอกจากนี้การผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง ยังมีผลกระทบโดยตรงต่อมารดา ในด้านจิตใจ กล่าวคือมารดาจะรู้สึกวิตกกังวล กลัวตนเอง และทารกจะได้รับอันตราย จากการผ่าตัด อาจรู้สึกผิดหวัง โกรธที่ตนเองไม่สามารถคลอดทางช่องคลอดตามปกติได้ ทำให้เกิดความรู้สึกในทางลบต่อประสบการณ์ในการคลอดได้ (Affonso & Stichler, 1980) นอกจากนี้การสูญเสียความรู้สึกควบคุมตนเองจากฤทธิ์ยาสลบ และมีอาการปวดแผลหลังผ่าตัด ทำให้ขัดขวางต่อการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมารดา และทารกในระยะหลังผ่าตัดใหม่ๆ และมีผลทำให้มารดาปฏิบัติบทบาท การเป็นมารดาหลังคลอดล่าช้า (Cranley & et al., 1983) เนื่องจากภายหลังผ่าตัดทารกมักจะถูกแยกจากมารดาทันที จนกว่ามารดา และทารกจะมีความพร้อมด้านร่างกาย จึงจะนำทารกมาให้มารดาเลี้ยงด้วยตนเอง ซึ่งนับว่าล่าช้าสำหรับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา การสร้างสัมพันธภาพ และความรักความผูกพันระหว่างมารดา กับทารกได้ ทำให้มารดาสูญเสียในคุณค่าตนเองลดลง (Cox & Smith, 1982) ดังนั้นการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมารดา กับทารก และการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาจึงมักประสบความล้มเหลว

ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ความพร้อมของมารดาหลังผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการสนับสนุน กับ การยอมรับ และพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ในโรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข จังหวัดขอนแก่น เพื่อนำผลจากการศึกษาประกอบเป็นแนวทางในการวางแผนแก้ไขปัญหาลูกอุปสรรค

และส่งเสริมการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาให้ประสบความสำเร็จ ในมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้องให้สอดคล้องกับนโยบาย อันจะเป็นประโยชน์ต่อสถานบริการสาธารณสุข และสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนส่งเสริม การเตรียมความพร้อมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาอย่างถูกต้อง เหมาะสมได้ อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

- 1 เพื่อศึกษาความพร้อมของมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้องในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการสนับสนุน ในระยะหลังคลอด
- 3 เพื่อศึกษาการยอมรับของมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาในระยะหลัง คลอด
- 4 เพื่อศึกษาพฤติกรรมของมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง ในการให้นมมารดาแก่ทารกในระยะหลังคลอด
- 5 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความพร้อมกับการยอมรับและพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาใน ระยะแรกหลังคลอดของมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง

กรอบแนวคิดการวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความพร้อม และการสนับสนุน ของมารดาหลัง คลอด ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา พบว่ามารดาหลังผ่าตัดคลอดมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ซึ่งจะต้อง มีการปรับตัว และบทบาท ให้เหมาะสม เพื่อเตรียมความพร้อมในด้านต่างๆ ตั้งแต่ระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอดและหลังคลอด ได้แก่ การเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และการสนับสนุน ที่จะส่งผลให้เกิดการยอมรับ โดยรวม 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การรับหรือการให้ความสนใจ ขั้นที่ 2 การตอบสนอง ขั้นที่ 3 การเกิดค่านิยมขั้นที่ 4 การจัดระบบค่านิยม และ ขั้นที่ 5 การแสดงลักษณะตามค่านิยมโดยการปฏิบัติ ถูกต้องตามหลักการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา หาความสัมพันธ์ เพื่อศึกษาความพร้อมของมารดาหลังผ่าตัดคลอดทาง หน้าท้อง ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา รวมทั้งหาความสัมพันธ์ ระหว่างความพร้อมกับการยอมรับ และหาความสัมพันธ์ ระหว่างความพร้อมกับพฤติกรรมการให้นมมารดาแก่ทารก ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง มารดาที่ได้รับการวินิจฉัยให้คลอด โดยการผ่าตัดนำทารกออกทางหน้าท้อง ที่โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น และ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น ทำการเก็บข้อมูลในระยะ 3 วัน หลังคลอด ในช่วงเดือนมีนาคม- เมษายน 2551 จำนวนทั้งสิ้น 117 คน (เลือกกลุ่ม ตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive random sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยประยุกต์จากตำรา เอกสาร และผลงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 6 ส่วนประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป แบบบันทึกข้อมูลส่วนตัวของมารดาและทารก (รายละเอียดในภาคผนวก) ประกอบด้วย **มารดา** ได้แก่ อายุ การศึกษา อาชีพ สถานภาพสมรส รายได้ จำนวนสมาชิกในครอบครัว และประสบการณ์ใน การเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา รวมทั้งการสนับสนุนให้เลี้ยงทารกด้วยนมมารดา จำนวน 14 ข้อ

ทารก ได้แก่ วัน เดือน ปี เกิด เพศ น้ำหนักแรกเกิด APGAR Score ช่วงระยะเวลาของการได้ดูคนนมมารดาหลัง คลอด รวมทั้งประวัติการฝากครรภ์ของมารดา จำนวน 8 ข้อ

ส่วนที่ 2 ความพร้อมด้านร่างกายในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ได้แก่ ความพร้อมทางด้านร่างกาย โดยทั่วไป โดยการปฏิบัติตั้งแต่ในระยะตั้งครรภ์ จนถึงระยะหลังคลอด จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 3 ความพร้อมด้านจิตใจในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ได้แก่ความพร้อมทางด้านจิตใจโดยทั่วไป ใน ระยะตั้งครรภ์ และในระยะหลังคลอด จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 4 ความพร้อมทางด้านการสนับสนุน การเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ได้แก่ ประสิทธิภาพของมารดา ในการเลี้ยงทารก การสนับสนุนให้คำแนะนำของสมาชิกในครอบครัว เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และเพื่อนบ้าน รวมทั้งการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 5 การยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา จำนวน 15 ข้อ ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 และ ขั้นที่ 2 เรื่องการยอมรับหรือการให้ความสนใจ และการตอบสนอง จำนวน 4 ข้อ (ข้อ 1-4)

ขั้นที่ 3 เรื่องการเกิดค่านิยม จำนวน 5 ข้อ (ข้อ 5-9) ขั้นที่ 4 เรื่องการจัดระบบค่านิยม

จำนวน 4 ข้อ (ข้อ 10-13) ขั้นที่ 5 เรื่องการแสดงลักษณะตามค่านิยม คือการปฏิบัติในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา โดยการปฏิบัติถูกต้องตามหลักการ จำนวน 2 ข้อ (ข้อ 14-15)

ส่วนที่ 6 พฤติกรรมในการให้นมมารดาแก่ทารก ประกอบด้วย การปฏิบัติตัวของมารดาในระยะก่อนให้นมมารดา แก่ทารก ระยะให้นมมารดาแก่ทารก และระยะหลังให้นมมารดาแก่ทารก จำนวน 15 ข้อ

การหาคุณภาพของเครื่องมือ การหาความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเอง และได้ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านมารดา และทารก จำนวน 3 ท่าน เป็นผู้พิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา และความเหมาะสมของภาษา แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมข้อความให้มีความเหมาะสมด้านภาษา และมีความชัดเจนของเนื้อหาตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และ การหาความเชื่อมั่นของแบบสัมภาษณ์ (Reliability) ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ไปทดลองใช้กับมารดาที่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาโรงพยาบาลชุมชนแพะ จังหวัดขอนแก่น จำนวน 30 คน แล้วนำมาหาค่าสัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่น โดยวิธีของครอนบาค (Cronbach's method) เนื่องจากมาตรวัดเป็นมาตราประเมินค่า (rating scale) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสัมภาษณ์โดยรวมเท่ากับ 0.82

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์โดยใช้ โปรแกรมสำเร็จรูปคอมพิวเตอร์ SPSS for Windows (Statistical Package for the Social Sciences for Windows) โดย

ส่วนที่ 1 -6 นำมาแจกแจงความถี่ หาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และร้อยละ ส่วนที่ 7-8 ความสัมพันธ์ระหว่างความพร้อมของมารดา ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านการสนับสนุน และความพร้อม โดยรวมกับการยอมรับของมารดาในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา โดยใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน (Pearson's product moment correlation coefficient)

ผลการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างจำนวน 117 คน ได้รับการผ่าตัดคลอดทางหน้าท้องโดยมีข้อบ่งชี้ทางการแพทย์ จำนวน 116 คน เนื่องจาก มีภาวะ CPD Previous C/S และ Breech Presentation คิดเป็นร้อยละ 35 29.9 และ 12.8 ตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างมีอายุเฉลี่ย 27.21 ปี อายุครรภ์เฉลี่ย 38.48 สัปดาห์ ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประกอบอาชีพแม่บ้าน รายได้เฉลี่ยต่อครอบครัว 11,255.80 บาทต่อเดือน ซึ่งพอเพียงกับค่าใช้จ่าย ส่วนใหญ่เป็นมารดาครรภ์แรก ร้อยละ 52.1 นอกนั้นเป็นครรภ์ที่ 2 และ 3 ซึ่งมารดาในกลุ่มนี้ ให้นมมารดาแก่ทารกน้อยกว่า 6 เดือน ร้อยละ 35.3 กลุ่มตัวอย่าง ได้รับการฝากครรภ์ทุกคน ที่โรงพยาบาลของรัฐ และเอกชน ทารกแรกคลอดมีน้ำหนักเฉลี่ย 3,210.50 กรัม โดยมารดามีประสิทธิภาพในการเลี้ยงทารกด้วยนมตนเอง ร้อยละ 47 ส่วนใหญ่ ครอบครัว และเจ้าหน้าที่ให้การสนับสนุน ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 92.3 หลังผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง ทารกได้อยู่ร่วมกับมารดาในช่วง 121-180 นาที ร้อยละ 36.7 ภายใน 60 นาที ร้อยละ 25.8 และภายในช่วง 60-120 นาที ร้อยละ 24.2 และทารกได้รับนมมารดาอย่างเพียงพอขณะอยู่ในโรงพยาบาล ร้อยละ 84.2

ผลการศึกษาความพร้อมด้านร่างกาย รายข้อทั้ง 10 ข้อ พบว่าขณะตั้งครรภ์กลุ่มตัวอย่างส่วนมากไม่เคยเจ็บป่วย ต้องรับประทานยา หรือเข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาล ร้อยละ 79.5 กลุ่มตัวอย่างได้รับการพักผ่อนขณะตั้งครรภ์อย่างพอเพียงร้อยละ 84.6 และมีหิวนมปกติร้อยละ 90.6 นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่สวมเสื้อเพื่อพุงด้านมสูงถึง ร้อยละ 74.4 ส่วนมากรับประทานอาหารครบ 5 หมู่ ในแต่ละมื้อขณะตั้งครรภ์ สูงถึงร้อยละ 94.9 และงดรับประทานอาหารที่ไม่มีประโยชน์ ร้อยละ 100 เมื่อศึกษาถึงการรับประทานยาบำรุงครรภ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างเพียง 2 รายเท่านั้นที่ไม่รับประทานยาบำรุงครรภ์คิดเป็นร้อยละ 1.7 ในระยะหลังคลอดพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีอาการปวดแผลหลังผ่าตัด และมองว่าเป็นอุปสรรคในการให้นมมารดาแก่ทารก ร้อยละ 84.6 มีเพียง 18 รายเท่านั้น ที่ตอบว่าอาการปวดแผลหลังผ่าตัดคลอทางหน้าท้องไม่เป็นอุปสรรคในการให้นมทารก คิดเป็นร้อยละ 15.4 ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างนอนหลับพักผ่อนได้อย่างพอเพียงในระยะหลังคลอด ร้อยละ 47.0 ซึ่งใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ตอบว่าหลังคลอดนอนหลับพักผ่อนไม่พอเพียง ร้อยละ 53 และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รับประทานอาหารครบ 5 หมู่ในแต่ละมื้อ ร้อยละ 88.9 มีเพียงร้อยละ 11.1 เท่านั้น ที่ได้รับประทานอาหารไม่ครบ 5 หมู่ในแต่ละมื้อ เมื่อศึกษาในภาพรวมพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับการเตรียมความพร้อมด้านร่างกายในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ในระดับมาก ร้อยละ 60.7 รองลงมาอยู่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 31.6 ที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 7.7

ผลการศึกษาความพร้อมด้านจิตใจ รายข้อทั้ง 10 ข้อ ของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าครั้งแรกเมื่อทราบว่าตั้งครรภ์ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รู้สึกดีใจ สูงถึงร้อยละ 99.1 มีเพียง 1 รายเท่านั้นที่ไม่พร้อมในการตั้งครรภ์ครั้งนี้ เนื่องจากอยู่ในวัยเรียน และกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 97.4 มีความตั้งใจที่จะเลี้ยงทารกด้วยนมตัวอย่างเมื่อหลังคลอด และมีความเต็มใจที่จะเลี้ยงทารกด้วยนมตนเอง ร้อยละ 98.3 แต่มีกลุ่มตัวอย่างบางส่วนเชื่อว่าการให้นมผสมทำให้เกิดความรักความผูกพันเช่นเดียวกับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 5.1 อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เชื่อว่าการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาก่อให้เกิดความรักความผูกพันมากยิ่งขึ้น ร้อยละ 98.3 ขณะตั้งครรภ์กลุ่มตัวอย่างมีการผ่อนคลายความเครียดทางจิตใจประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 50.4 เมื่อศึกษาถึงความต้องการเพศของบุตร พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในเพศของบุตร และเป็นไปตามที่คาดหวัง ร้อยละ 90.6 เมื่อศึกษาถึงความวิตกกังวลในการให้นมมารดาแก่ทารก พบว่า มี 21 รายที่ตอบว่ามีความไม่สะดวกในการให้นมตนเอง แก่ทารก คิดเป็นร้อยละ 17.9 นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา มีความเชื่อว่าการให้นมมารดาแก่ทารกทำให้เด็นมมารดาเสียทรงสูงถึงร้อยละ 76.9 และมีกลุ่มตัวอย่างเพียง 3 รายเท่านั้นที่มีความเชื่อว่านมผสมดีกว่านมมารดา คิดเป็นร้อยละ 2.6 เมื่อศึกษาในภาพรวมพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 69.2 รองลงมาอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 29.9 ที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 0.9

ผลการศึกษาความพร้อมด้านการสนับสนุนการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา รายข้อทั้ง 10 ข้อ ของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา เพียงครั้งหนึ่ง คือร้อยละ 49.6 เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างครั้งหนึ่งเป็นมารดาครั้งแรก และพบว่ากลุ่มตัวอย่างตอบว่าไม่เคยได้รับคำแนะนำ หรือได้รับความรู้ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาเพียง 2 รายเท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 1.7 ส่วนใหญ่ตอบว่าได้รับคำแนะนำ หรือได้รับความรู้ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 98.3 พบว่าสามีและคนในครอบครัวสนับสนุนให้กลุ่มตัวอย่างเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 97.4 และมารดาหลังคลอดเกือบทุกคนได้รับความรู้ และคำแนะนำเกี่ยวกับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 97.4 มีเพียง 3 รายเท่านั้น ตอบว่าในระยะหลังคลอดไม่ได้รับคำแนะนำในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา เมื่อศึกษาถึงการรับประทานอาหารขณะตั้งครรภ์และหลังคลอด พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนให้รับประทานอาหารครบ 5 หมู่ ทุกคน นอกจากนี้ยังพบว่าเพื่อนบ้านได้แนะนำให้กลุ่มตัวอย่างเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 83.1 ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ร้อยละ 95.7 เคยได้รับรู้เกี่ยวกับนโยบายในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 93.2 ด้านการรับรู้ข้อมูล

ข่าวสารจากสื่ออื่นๆเกี่ยวกับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา พบว่ากลุ่มตัวอย่างรับข้อมูลจากสื่อ หนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ / โทรทัศน์ คิดเป็นร้อยละ 94.9 และ 70.9 ตามลำดับ เมื่อศึกษาในภาพรวมพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับการเตรียมความพร้อมด้านการสนับสนุนในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ในระดับมากที่สุด ร้อยละ 67.5 รองลงมาอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 29.1 ที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 4.4

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้งสิ้นจำนวน 117 คน มีคะแนนความพร้อมทั้ง 3 ด้านอยู่ในระดับมากที่สุด และระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ความพร้อมด้านการสนับสนุน 8.79 คิดเป็นร้อยละ 87.9 รองลงมาได้แก่ ความพร้อมด้านจิตใจ และความพร้อมด้านร่างกาย โดยมีคะแนนเฉลี่ย 8.85 และ 7.95 คิดเป็นร้อยละ 88.5 และ 79.5 ตามลำดับ

ผลการศึกษารายข้อการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ทั้ง 15 ข้อ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยอมรับในขั้นที่ 1 และ 2 เรื่องการให้ความสนใจ และการตอบสนองในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ มีความพอใจ และยินดีที่ได้รับฟังคำแนะนำในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาจากบุคลากรสาธารณสุข มีความกระตือรือร้นในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา เมื่อสงสัยสามารถปรึกษาเจ้าหน้าที่ได้ และมีการแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่นๆ เพิ่มความมั่นใจในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 88 ,84.6 , 53 และ 69.2 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาถึงการยอมรับขั้นที่ 3 เรื่องค่านิยมในการให้นมมารดาแก่ทารก พบว่ากลุ่มตัวอย่างยอมรับขั้นที่ 3 เรื่องการเกิดค่านิยมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ในระดับมากที่สุด 4 ข้อ โดยเชื่อว่า การเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ดีกว่านมผสม สะอาด ปลอดภัย ไม่เสียเวลาในการเตรียมช่วยประหยัด และเชื่อว่าการให้นมมารดาแก่ทารกทำให้ทารกสุขภาพดีเร็ว ร้อยละ 96.6,86.3,87.2, และ 75.2 ตามลำดับ ส่วนความเชื่อในการให้นมมารดาทำให้เสียรูปทรงมากที่สุดสูงถึงร้อยละ 42.7 มีเพียง 7 คนเท่านั้นที่เชื่อว่าการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาไม่ทำให้เสียรูปทรง คิดเป็นร้อยละ 6 เมื่อพิจารณาถึงการยอมรับขั้นที่ 4 เรื่องการจัดระบบค่านิยมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา รายข้อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยอมรับในขั้นที่ 4 อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ มีความภาคภูมิใจที่ได้เลี้ยงทารกด้วยนมมารดา มีความรู้สึกได้ทำหน้าที่มารดาอย่างสมบูรณ์ มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะให้นมมารดาแก่ทารก อย่างเดียว 6 เดือน และคิดว่าจะแนะนำบุคคลอื่นให้เลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ร้อยละ 95.7 , 89.7 , 75.2 และ 74.4 ตามลำดับ ส่วนการยอมรับขั้นที่ 5 เรื่องการแสดงลักษณะค่านิยม ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา โดยการปฏิบัติถูกต้องตามหลักการ ได้แก่ การปฏิบัติตามคำแนะนำวิธีการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาได้ถูกต้อง และมองว่า อาการปวดแผลไม่เป็นอุปสรรคในการให้นมมารดาแก่ทารก ร้อยละ 66.7 และ 75.2 ตามลำดับ เมื่อศึกษาในภาพรวมพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการยอมรับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาโดยรวมทั้ง 5 ขั้นในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาอยู่ในระดับมากที่สุดร้อยละ 95.72 ที่เหลืออยู่ในระดับมากร้อยละ4.28

ผลการศึกษาพฤติกรรมของมารดาหลังคลอดในการให้นมมารดาแก่ทารก รายข้อทั้ง 15 ข้อ พบว่าอยู่ในระดับดีมาก 13 ข้อ โดยมีการปฏิบัติได้ถูกต้องในประเด็นให้นมมารดาเพียงอย่างเดียวขณะอยู่ในโรงพยาบาลสูงสุดร้อยละ 83.3 รองลงมาได้แก่ มารดาให้นมแก่ทารกได้บ่อยตามต้องการ และหลังคลอดนมอิ่มทารกหลับได้นานมากกว่า 1 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 78.6 และ 70.1 ตามลำดับ ส่วนพฤติกรรมการล้างมือให้สะอาดก่อนให้นมมารดาแก่ทารก กลุ่มตัวอย่างปฏิบัติเพียงบางครั้ง เป็นจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 45.3 รองลงมาปฏิบัติทุกครั้ง ร้อยละ 39 และพฤติกรรมในการทำให้ทารกอ้าปากและเปลี่ยนเต้านมให้ทารกดูดได้ถูกวิธี โดยกลุ่มตัวอย่างปฏิบัติได้ถูกต้องเกือบทุกครั้ง ร้อยละ 32.5 และร้อยละ 28.2 ปฏิบัติได้ถูกต้องทุกครั้ง เมื่อศึกษาภาพรวมพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ปฏิบัติตัวได้ถูกต้องขณะให้นมมารดาแก่ทารก อยู่ในระดับมากที่สุดร้อยละ79.5 รองลงมาอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 19.6 ที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 0.9

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความพร้อมกับการยอมรับและพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาในระยะแรกหลังคลอดของมารดาที่ผ่าตัดคลอดทางหน้าท้อง พบว่า ความพร้อมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา รายด้าน ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ความพร้อมด้านร่างกาย ความพร้อมด้านจิตใจ และความพร้อมด้านการสนับสนุน

มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .01 และ .05 ($r=255,196$ และ $.222$) นอกจากนี้ยังพบว่าความพร้อมของกลุ่มตัวอย่างโดยรวม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r=.359$) และพบว่า ความพร้อมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา รายด้าน ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ความพร้อมด้านร่างกาย ความพร้อมด้านจิตใจ และความพร้อมด้านการสนับสนุน มีเพียง 2 ด้านเท่านั้นคือ ความพร้อมด้านร่างกาย และด้านจิตใจ ที่มีความสัมพันธ์เชิงบวก กับพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 ($r=.212$ และ $.219$) นอกจากนี้ยังพบว่าความพร้อมของกลุ่มตัวอย่างโดยรวม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r=.273$)

การอภิปรายผล

1. จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการเตรียมความพร้อมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ แก่มารดาในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และหลังคลอด ที่เหมาะสม สามารถทำให้มารดาดูแลตนเอง และปรับปรุงสภาพร่างกาย จิตใจ และยอมรับการสนับสนุนเพื่อเตรียมความพร้อมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา และส่งเสริมทักษะให้มารดาเลี้ยงดูบุตรได้ประสบผลสำเร็จ

2. ความพร้อมโดยรวมทั้ง 3 ด้าน คือด้านร่างกาย จิตใจ และการสนับสนุน พบว่าอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ซึ่งอภิปรายได้ว่า สอดคล้องกับแนวคิดของ Jones(1983) การที่มารดาจะประสบความสำเร็จในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ต้องมีปัจจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมร่วมกันหลายประการ ได้แก่ ภาวะสุขภาพ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความมุ่งมั่นในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา

3. การยอมรับทั้ง 5 ชั้น ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาส่วนใหญ่พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับทฤษฎีที่ระบุว่า การยอมรับ เป็นการยินดี หรือเต็มใจที่จะรับหรือเลือกให้ความสนใจ เกี่ยวกับความต้องการของบุคคล นั้น และมีพื้นฐานจากความต้องการ ทางด้านร่างกาย และจิตใจของบุคคล ได้รับการตอบสนอง สอดคล้องกับประภาเพ็ญสุวรรณ (2536) ความต้องการหรือความตั้งใจที่จะเลี้ยงทารกด้วยนมตนเอง การเตรียมตัวให้พร้อม การสนับสนุนจากสามี และญาติ รวมทั้งบุคลากรสาธารณสุข ล้วนมีผลต่อการยอมรับของมารดา ในการให้นมแก่ทารกมาก และเป็นแรงเสริมให้เกิดการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ความสัมพันธ์ระหว่างความพร้อมกับการยอมรับและพฤติกรรมในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวก สอดคล้องกับการศึกษาของ ศรีโสภา แท่งทองคำ (2533) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความวิตกกังวลกับการปรับตัว ต่อบทบาทการเป็นมารดา ในมารดาที่คลอดบุตรก่อนกำหนดพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการยอมรับในหมวดการยอมรับเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตา และเพศอยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 16.50(20) หมวดการยอมรับบุตรในฐานะบุคคลหนึ่งที่ต้องการดูแลอยู่อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 13.85 (16) หมวดการมีสัมพันธ์ภาพกับบุตร อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 25.75 (28) หมวดการเตรียมสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้ยอมรับบุตรในฐานะสมาชิกใหม่ อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 26.9 (32) หมวดการเตรียมตัวสำหรับการเลี้ยงดูบุตร อยู่ในระดับมาก มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 18.89 (24) จะเห็นว่ามารดาที่มีความพร้อมทั้ง 3 ด้าน จะมีการยอมรับ และสามารถปฏิบัติตัวได้ถูกต้องตามหลักการในการให้นมทารก สอดคล้องกับทฤษฎีระบุว่า มารดาในระยะตั้งครรภ์จนถึงระยะหลังคลอด และให้นมบุตร ที่มีความพร้อม จะช่วยให้มารดาเกิดการยอมรับในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา จะต้องประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการคือ ปัจจัยด้านมารดา ด้านทารก และด้านบุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กล่าวคือมารดา ต้องมีความพร้อม มุ่งมั่นตั้งใจจริง ประกอบกับภาวะสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ของมารดาและทารกหลังคลอด นอกจากนั้น บุคลากรสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ ด้านร่างกาย จิตใจและอารมณ์ของมารดา จะต้องเป็นผู้มีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุน มารดาให้เลี้ยงทารก

ด้วยตนเอง หากมารดามีการเตรียมความพร้อมทั้ง 3 ด้าน เป็นอย่างดี จะทำให้ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา (อุบล ทวีสิน , 2535) นั่นคือ ความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการสนับสนุน มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับการยอมรับ และการปฏิบัติตัวได้ถูกต้องตามหลักการในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา

ข้อเสนอแนะ

1. การให้ความรู้และคำแนะนำ ในการเตรียมความพร้อม ในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ต้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของผู้ใช้บริการ อาจมุ่งเน้นความไม่สุขสบาย ในบริบทของแต่ละคน เช่น อาการปวดแผลเป็นปัญหาและอุปสรรคในการให้นมมารดาแก่ทารกในวันที่ 3 หลังคลอด หรือการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความเชื่อเกี่ยวกับทรวงอกของเต้านม ในกรณีที่ให้ทารกดูดนมจากเต้า นมมารดา

2. นำผลการศึกษาไปใช้ประกอบการประเมิน โรงพยาบาลส่งเสริมการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา เพื่อจะได้ทราบถึงปัญหา และอุปสรรค เป็นแนวทางในการแก้ไข พัฒนาโครงการต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้อำนวยการ โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น และ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่น ตลอดจน ทีมบุคลากร แผนกสูติรีเวชกรรม 1 โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น และแผนกผู้ป่วยใน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ศูนย์อนามัยที่ 6 ขอนแก่นที่ร่วมมือและเอื้ออำนวยในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

1. ประภาเพ็ญ สุวรรณ. (2536). **ทัศนคติการจัดการ เปลี่ยนแปลงละพฤติกรรมอนามัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พีระพัฒนา.
2. ศรีโสภา แท่งทองคำ. (2533). **ความสัมพันธ์ระหว่างความวิตกกังวลกับการปรับตัว ต่อบทบาทการเป็นมารดาในมารดาที่คลอดบุตรก่อนกำหนด**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
3. อุบล ทวีศรี. (2535). **ปัญหาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ : ด้านเด็ก**. **อนามัยครอบครัว**. (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม) 20: 47-48.
4. Cranley,M.S.& Hedahl,K.J. (1983). **Women's Perception of Vaginal and Ceasarean Delivery**. **Nursing Research**. 32 (January / February),10-15.
5. Jones,L.D.(1983) **Breastfeeding How to Succeed**. United Kingdom: Faber & Faber.
6. Klaus, M.H. and Kennell, L.H. (1982). **Parent Infant Bonding**. Saint Louis: The C.V. Mosby,Company.